

N j i v a

Leto II.

Štev. 3.

IVAN LAH:

Nekaj misli o slovenščini in srbohrvaščini.

O srbohrvaščini na naših ljudskih šolah se je že precej pisalo v Učit. Tovarišuc in drugod. Manj se je reševalo to vprašanje glede srednjih šol, dasi postaja čim dalje bolj važno in se bo moralo rešiti v soglasju z novim reformnim učnim načrtom za srednje šole. Nekoliko nas je vznemirilo to vprašanje takrat, ko smo slišali, da naj se ena ura v prvem razredu srednje šole odstopi za srbohrvaščino. V Ljubljani so celo profesorji protestirali zaradi te ure...

Zadnje čase smo imeli priliko slišati več zagovornikov slovenščine. Zunanji svet bi mogel misliti, da se godi slovenščini oz. nam Slovencem krivica. Neki list je pozval kulturne delavce, naj navedejo slučaje, ki bi dokazali, da smo bili od vladne strani prikrajšani, kar se tiče našega narečja — milost! — jezika. Do danes še nismo čitali odgovora, kar je dokaz, kako se danes lehkomiselnost piše in govori o važnih stvareh. Ko je nekdo v neki srbski reviji imenoval slovenščino narečje, je dobil v nekem slovenskem listu krepko lekcijo, češ, kdo mu je dovolil kaj takega! In nekdo se je celo potrudil, da bi v posebnem članku dokazal razliko in lepoto slovenščine v primeri z drugimi jeziki. So vprašanja, ki niso vprašanja in takih vprašanj je v naši javnosti zelo mnogo. Lahko rečemo, da največ dragocenega časa in dragega papirja porabimo ravno za taka vprašanja. Sedel sem nekoč z nekim avtonomistom, ki se je jezil na demokrate, češ, da hočejo slovenščino odpraviti. Mož je bil slavist. Vprašal sem ga, kdaj so demokrati kaj takega sklenili. Rekel mi je, da je neki demokratski poslanec rekel nekaj takega. Zelel sem vedeti, kateri poslanec je to bil, avtonomist pa mi je rekel, da je on samo o tem slišal. Dobro. Recimo, da je kdo res kaj tako neumnega rekel — kje na svetu so sami pametni ljudje! — Kaj to briga stranko? In kaj bi škodovalo slovenščini, če kdo kaj takega pravi? Ali en poslanec ali pa ena stranka ustvarja in odpravlja jezike? Jezikoslovec bi pač moral vedeti, da jeziki ne zginjajo z odredbami. Jezik, ki je prestal tisočletno borbo s tujo vlado in dvema sosednima velikima kulturnima narodoma — ne bo izginil čez noč. Zato je to strašno trepetanje nekaterih ljudi za slovenščino naravnost smešno. Povdarjanje slovenstva, ki se je zadnji čas razpaslo, je nekaj tako abotnega, da se človek čudi domišljavosti in omejenosti ljudi, ki na tem polju iščejo slave.

Celo Kopitarja so privlekli v politiko, dasi ravno s tem dajejo sebi najlepše spričevalo.

Imamo torej dve smeri: ena, ki baje trdi, da bo slovenščina izginila in naj se nadomesti s srbohrvaščino, in drugo, ki trepeta za slovenščino, povdarja njen pomen in zaradi nje — odklanja srbohrvaščino tudi tam, kjer ne gre za jezikovno vprašanje. Kdo ima prav?

Gotovo so ljudje pri nas in še več drugod, ki mislijo, da se bodo počasi vsa naša narečja zlila v en skupen jugoslovanski jezik in smatrajo to kot napredek oz. korist za nas vse. So taki ljudje, ki mislijo pred vsem praktično — prav tako, kakor je cesar Jožef II. hotel scentralizirati in zgermanizirati vso svojo državo, da bi povzdignil čim preje narode na višjo stopnjo kulture. Ti ljudje se varajo. Mogoče je, da se bo ta in oni izraz udomačil med nami, posebno razni termini — a to še ne izpreminja jezika in tistega skupnega praktičnega jugoslovanskega jezika ne bo.

Druga smer, avtonomistična — pa nasprotno išče vse mogoče prednosti slovenščine in gleda nekako prezirljivo na srbsko in hrvatsko kulturo, odklanja cirilico in skuša napraviti čim trdnejšo mejo, ne quid detrimenti capiat res slovenica...

Kakor nosi prva smer na sebi državnopolitični znak — tako je tudi druga avtonomno politično pobarvana in skriva za svojim »samoslovanstvom« posebne namene.

Vzgoja naroda mora biti postavljena na pozitivna tla in mora na tej podlagi skušati vzgojiti človeka, ki bo dober član človeške družbe, pošten sin svojega naroda in zaveden državljan svoje države. Ali smo en narod ali ne, ali govorimo en jezik ali ne — o tem bi se dalo na široko razpravljati — resnica je, da živimo v eni svoji državi in dolžnost vzgoje je, da ustvarja in pogloblja duševne vezi, tudi če so jeziki in pisave različne. Recimo, da imamo dva jezika in tri kulture — narodna šola mora skrbeti za to, da spoznamo te jezike in kulture — duh mora biti enoten, gradivo pa mora biti razdeljeno tako, da bomo spoznali vse važne dogodbe teh jezikov in kultur in da si bomo osvajali pridobitve časa kot nekaj našega, kot uspehe, ki so jih deli naroda ustvarili pod različnimi vplivi na svojem kulturnem polju. Naša šola torej ne bo imela naloge, da bi kakorkoli »jugoslovenizirala« jezike — pač pa bo morala pospeševati znanje teh »jezikov«. Naša šola ne bo imela naloge, da bi ustvarjala en jezik, ker ni njen namen in bi ga tudi ne mogla doseči — pač pa bo njena dolžnost kolikor mogoče širiti poznanje dosedanjih — recimo — treh kultur, tako, da bi vsak del naše države natančno poučen o tem, kake kulturne faze je prešel kak drugi del in kaj je lepega in velikega ustvaril ta ali oni del. Skratka, uspehi našega dosedanjega razvoja morajo postati skupna last. Naše vprašanje je: na kateri način se da to najboljše doseči? Ustvariti je treba **pravilno razmerje**, da ne precenjujemo ničesar v svojem samoljubju in da ne preziramo ničesar, kar je uvaževanja vredno. Da opustimo nevažne svoje stvari, da spoznamo važne stvari drugih delov, da ne bo nihče prikrajšan, pa tudi ne preveč razširjen na račun drugega. Da bomo znali ceniti in ljubiti vse, kar je pri nas lepega in velikega

in bomo s tem skupnim bogastvom nastopali pred svetom. Da bomo na podlagi tega in svojega prirodnega bogastva skupaj ustvarjali naprej. Da se bomo v tem spoznanju tem jasneje videli v svetovni luči. Da bodo oni, ki so živeli in delali za en del nas, živeli in govorili za nas vse. Da združimo, kar je bilo razmetano v celoto in v tem spoznamo jugoslovansko kulturo. Da s tem zblížavanjem in spoznavanjem pripravljamo temelj za bodoči razvoj, ko se bomo spopolnjevali v ožji zvezi drug z drugim.

O tem bo treba jasno in brez predsodkov govoriti; pri tem bo treba imeti pred očmi **praktične razmere in skupen cilj.**

Doslej je veljalo za nižjo stopnjo srednjih šol sledeče:

»Pravilno govorjenje, čitanje in pisanje. Pravilno znanje vsega za to potrebnega iz slovnice. Začetki izobraževanja literarnega okusa ob vzornih poetičnih sestavkih v vezani in nevezani besedi. Pravilno pojmovanje prozaičnih sestavkov. Gladko čitanje in pisanje v cirilici.«

Med tem pa se je uvedla ena ura srbohrvaščine in bi bilo treba že vsled tega v tem oziru nekaj spremembe. Z novim učnim načrtom pa se bo to natančneje preuredilo. Ker se je uvedla srbohrvaščina tudi v ljudske šole, bodo prinesli otroci nekaj znanja že s seboj. Tu bo nastalo vprašanje, koliko ur naj se določi v nižji skupni srednji šoli za srbohrvaščino. Nekateri svare pred tem, da se otroci v nižjih razredih uče preveč tujih jezikov, dokler niso trdni v domači slovnici. V tem je nekaj resnice, vprašanje pa je, ali naj sprejmemo srbohrvaščino kot tuj jezik. Že sedaj ima čitanka za prvi razred srednjih šol nekaj srbohrvatskih beril. Ali naj jo torej sprejmemo k slovenščini in srbohrvatske šole bi sprejele za to nekaj slovenščine? Ali naj jo učimo kot poseben predmet in kako? Recimo, da bi ostala ena ura zaradi zveze z ljudsko šolo. Šlo naj bi tu predvsem za pasivno znanje, torej za to, da se čitajo lepe srbohrvatske stvari, predvsem dela, ki jih mora iz sosednje književnosti vsak poznati. Dobro se spominjam, da smo brez vseh posebnih priprav svoj čas čitali v tretji in četrti šoli dijaki Šenoo in Preradovića in da nam to ni delalo težkoč. Slovnica naj bi se torej omejila na minimum in bi se naj predvsem gojilo čitanje in memoriranje. Zato naj bi se namesto čitanke priredili posebni izbori iz pesnikov in pisateljev. To velja tudi za slovenščino. Čitanka naj se rabi v prvih dveh razredih, ko gre predvsem za formalno izobrazbo, v 3. in 4. razredu pa naj dijaki čitajo že avtorje. Ako smo po dveh letih latinščine svojčas začeli takoj čitati Neposa in Cezarja — torej klasike, ne čitanko — bi bilo treba isto v narodnem jeziku. Zato naj bi se priredile primerne izdaje Erjavca, Jurčiča, Stritarja, Trdine, Dolenca, Cankarja, Levstika, ki bi služile za spopolnitev prve literarne izobrazbe pri nas — oz. v srbohrvatskih šolah. Za naše šole pa bi rabili izdaje Zmaja Jovanovića, Šenoe, Preradovića, Gjalskega, Voj. Ilića, A. Šantića, Vlad. Nazorja, Vuka, Obradovića, Nušića i. t. d. Vse kaj drugega je, ako se čita knjiga enega pisatelja, nego ako se čitajo posamezni odstavki v čitanki, kjer se vse zmede in ne ostanejo o pisatelju trajni vtisi v spominu. Važno je, da ima tak izbor spredaj sliko in življenjepis pisatelja. So stvari in imena, ki jih mora danes vsak Jugoslovan poznati. Zato je treba učni načrt na nižjem

oddelku urediti tako, da se mladina v glavnem že seznanila z najvažnejšimi možmi in pisatelji našega naroda. Morebiti bi bilo najbolje v prvem razredu podati zbirko nar. pravljic — pri nas srbohrvaških, tam slovenskih — na to bi sledili dobri otroški in narodni pesniki (Zmaj Jovanović je naravnost vzor takega pesnika), potem pa najbolj znani pisatelji z izbranimi svojimi deli, ki so v tej dobi mladini najbližji. Povdarjam še enkrat, da je treba že tu mladino navajati, da se čitajo pisatelji; ne samo povesti, da imajo torej izbori prednost pred čitankami. Iz skušnje vem, kako smo v 3. razredu uživali ob prvem zvezku Jurčiča (Spomini na deda — Jurij Kozjak — Domen) in ob Cankarjevem »Mojem življenju«. S tem se je vzbudilo zanimanje za druga pisateljeva dela. Mislimo torej, da na tej stopinji vprašanja ne bo težko rešiti, glavna stvar so — primerne knjige. Srbohrvaščina bi se pri nas ne smela učiti kot poseben tuj jezik — ampak kot soroden jezik, in je torej treba ubrati pot, ki mladini na najlažji način dokaže, da jo razumemo brez posebnih težav. Isto velja na drugi strani glede slovenščine. Vzgojno pravilo je, da se mora s poukom pridobivati, ne odbijati. Pravo načelo je, da se mora od znanega prehajati k manj znanemu, da je torej treba na podlagi lahko razumljivih sestavkov, ki privabijo tudi otroško dušo, prehajati v soroden jezik, katerega pasivno znanje si mladina kmalu osvoji, na to pa je mogoče preiti tudi v oblikoslovje in stilistiko. Zato dvomim o tem, da bodo naše sedanje učne knjige dosegle uspehe ki si jih želimo. Prvi uspeh vsakega pouka je, da učenec vzljubi predmet, vse drugo pride polagoma samo po sebi. Priznajmo tudi, da gre tu v obeh slučajih za praktično stran in se ne bo niti naš dijak naučil v šoli perfektno srbohrvaščine — niti Srb ali Hrvat slovenščine. Gre pred vsem zato, da se čim bolj poglobi v čitanje, in da iz tega počasi prehaja do živega jezika. Glavna stvar pa je, da s previsokimi zahtevami ali z neprevidnimi metodami ne vzbudimo odpora, ampak da na obeh straneh odpiramo z ljubeznijo vrata sorodnih jezikov in kultur in da povdarjamo vedno bolj to, kar nas veže, nego kar nas loči — in ta pot bo najlažja in zato najbolj prava.

Glede višje stopnje je bilo doslej določeno:

Izpopolnitev slovniškega znanja z ozirom na zgodovinski razvoj jezika na podlagi staroslovenskega in starejšega slovenskega slovstva ter primerjanje s srbohrvaščino in prilično z drugimi slovanskimi jeziki. Poglobljeno spoznavanje svojstva slovenskega jezika.

Spoznavanje najvažnejših del slov. slovstva od početkov do današnjih dni (po šolskem in domačem štivu). Pregled njegovega razvoja na tej podlagi in na podlagi najvažnejših pojavov srbohrvaškega in svetovnega slovstva (v kolikor so jih spoznali učenci v ostalem jezikovnem pouku) naj se razvije pravo umevanje književno umetniških oblik v poeziji in prozi. Najlepši namen literarnega pouka pa bodi, da zbudi v učencih toplo ljubezen do pravih književnih umetnin in do materinščine ter globoko spoštovanje do slovenskih in sploh jugoslovanskih pesnikov in pisateljev.

Epika, lirika: Pogled v svetovno epiko in liriko: Spoznavanje glavnih znakov epskih in liričnih slovstvenih oblik na podlagi znanega

gradiva. Razen štiva, ki ga nudi čitanka, naj se čitajo v šoli ali privatno primerna dela iz novejšega pripovednega slovstva (tudi v dobrih prevodih) in kaka primerna pesniška zbirka. Učenje na pamet in predavanje.

Slovstvena zgodovina (ob pomožni knjigi, ki naj je napisana z zgodovinskega stališča in naj obsega vse gradivo do 8. razr. od pričetka do prosvetljene dobe).

Štivo: staroslovensko štivo iz staroslovenske čitanke, zlasti tudi sestavki legendarne in kulturnozgodovinske vsebine; kulturni pomen staroslovenščine naj se ne pozabi.

Slovstveno zgodovinsko štivo. Najvažnejši srednjeveški jezikovni spomeniki, kulturnozgodovinski zanimivi sestavki iz protestantske dobe — doba kat. preporoda. Ob njih vpogled v zgodovinski razvoj slov. jezika. Drugo štivo vsporedno s staroslovenskim in slovstveno zgodovinskim štivom skozi celo leto. V šoli vsaj eno dramatično delo, zgledi najvišje proze. Spoznavanje glavnih znakov dramatike in najvažnejših slovstvenih dobah proze. Pogled v svetovno dramatično slovstvo: privatno štivo vse leto, doslej eno dram. delo. Primerna dela iz novejšega pripovednega in liričnega slovstva, prevodi iz svetovnega slovstva.

VII. šola:

a) Slovstveno zgodovinsko štivo po čitanki (izdatnejši izbor iz Vodnika, Prešerna, Levstika, Jenka ml., Jurčiča);

b) drugo štivo (v šoli oz. privatno). Primerna tudi že dečja dela iz novejšega slovstva (pripovedna, dram. znanstvena dela).

Slovstvena zgodovina od Stritarja do sedanjosti. Ponovitev vsega slovstvenega razvoja. Štivo: Po čitanki: Izdatnejši izbor, zlasti Stritarja, Gregorčiča, Aškercia, Jurčiča, Krsnika, Medveda, Meška, Župančiča, Cankarja.

Tako je zahteval dosedanji učni načrt — in je v glavnem povedal vse, le žal, da ni bilo knjig, po katerih bi se moglo učencem vse to nuditi (n. pr. slovstvene čitanke, staroslovenščino i. t. d.).

Mislím, da se bo v 4 letih doseglo toliko znanja, da se bodo tudi v poetiki lahko navajali srbskohrvatski vzorci, da bomo n. pr. lahko čitali narodno slovstvo (bajke, pripovedke, legende) v srbskem oz. hrvatskem jeziku, da bomo srbsko oz. jugoslovensko epiko videli v originalih in bomo pri liriki lahko navajali n. pr. dubrovniške trubadurje v njih oblikah (ki so itak nam lahko razumljive). Srbohrvatska ura naj bi se vsporedno porabila ali za čitanje srb. nar. pesmi — ali naj se čita »Osman« (kot vzorec za epos) ali »Razgovor nar. slovinškoga«, s čemer bi se spopolnjevala snov poetike. Na drugi strani naj bi se v tem razredu čital Prešeren (Krst) in naši liriki. Tu bo pred vsem važno vprašanje, kako spraviti v sklad oba predmeta. Jezikovno bi bilo doseženo toliko, da bi zato ne bilo potrebno posebne ure, ker bi se mogla poljubno čitati večja dela v originalu. Ali naj torej predavamo zgodovino srbohrvatske literature posebej — ali naj jo združimo s slovensko? Tu smo pri istem vprašanju, kakor v zgodovini. Zgodovina in kultura se je razvijala tu in tam pod posebnimi razmerami, a vendar ne moremo reči, da niso bili dogodki kolikor toliko v zvezi. Zato bi bilo potreba po zgledu Melikove

zgodovine napisati skupno lit. zgodovino, seveda za nas posebej in za Srbe in Hrvate posebej — da bi v zvezi s svojo literaturo zasledovali sporeden razvoj pri sosednih narodih. Edino na ta način bo mogoče v materinem kot učnem jeziku podajati tudi svetovno kulturo, kajti na ta način se bomo dotikali mnogo bolj vseh svetovnih kulturnih smeri: tako bo n. pr. stara srbska književnost nam kazala iztočni slovanski svet — dubrovniška literatura nas bo seznanjala s trubadurstvom in renesanso (česar v slovenščini nimamo), naša reformacija pa bo opozarjala na germansko versko kulturo, ki jo jug manj pozna. V življenju in nazorih Dositeja Obradovića bomo spoznali ves 18. racionalistični vek in naše jožefinstvo i. t. d. Pod različnimi uplivi je imel zdaj ta zdaj oni del našega naroda ožje stike s svetom in je podal dokaze svojega kulturnega stremljenja. Ko se je pri nas začevalo narodno suženjstvo, je ostalo Dušanovo carstvo in sv. Sava je polagal temelje narodne kulture. Ko je padla Srbija, se je razvijal Dubrovnik v solncu renesančne kulture. Ko je jug trpel pod Turki, smo se mi prebudili v reformacijo — ko je bila pri nas tema — so vzrastli največji dubrovniški pesniki. I. t. d. Poznati vse to je važnejše, nego par slovenskih katekizmov. Danes izpuščamo iz naših šol ljudi s spričevalom zrelosti, dasi jim je jugoslovanska literatura tuja.

Po mojem mnenju bi torej morala zgodovina našega slovstva izgledati nekako tako:

1. Pregled sedanjega slovanstva — narodopis — razdelitev slov. kultur.
2. Prvotno bivališče in razseljevanje slovanskih narodov (po možnosti s karto Niederlejevo o Slov. starožitnostih).
3. Naseljevanje Južnih Slovanov. — Slovanske države na jugu.
4. Slovenci. 5. Ciril in Metod. 6. Cirilmetodova kultura na Balkanu in vzhodu. 7. Bolgari, Simeon. 8. Sv. Sava. 9. Kultura Dušanovega carstva. 10. Srednji vek. 11. Dubrovnik. 12. Renesansa. 13. Trubadurji. Dubrovnik. 14. Dalmacija. Marulić etc. 15. Gundulić. 16. Reformacija. 17. Trubar in jugoslov. reformatorji. 18. Protireformacija. 19. Kačić i. dr. 20. Racionalizem. 21. Jožefinstvo. 22. Dositej Obradović. 23. Vodnik. 24. Hrv. nar. prebujenje. 25. Gaj-Vraz. 26. Prešeren. 27. Sremski Karlovci. 28. Branko Radičević. — Dobrovskij. — Kopitar. Vuk. I. t. d. Gotovo je, da nisem naštel vsega (n. pr. bogomile — Zrinjski-Frankopan — Reljković etc.), toda to je le mal načrt, kako bi bilo treba podajati jugoslovansko kulturnozgodovinsko literaturo. Reprezentante svojih dob, ki so reprezentanti naše kulture pred svetom, bi bilo treba podajati povsod enako (s čitanjem del), splošne preglede pa bi prilagodili tako, da bi gledali na celoto vsak s svojega stališča in primerjali sporedne razvoje. Da bi se bilo pri tem potreba dotikati svetovnih sodobnih smeri in velikih pojavov pri drugih slovanskih narodih, je samo po sebi umevno, ako hočemo mladini podajati pregled svetovne kulture. In to je važno in potrebno.

VLADIMIR KNAFLIČ:

Hannibal ante portas.

Vuzem nam je prinesel domačo politično senzacijo: Spis pregnanca, ki se je odločil, da noče več biti daritveno jagnje svoje stranke.

Brošura dr. Ivana Šušteršiča je po pravici vzbudila v vsej slovenski javnosti veliko pozornost. Že nekaj časa so si avguri prišepetavali, da ima nekdanji diktator stike »z Beogradom«. Že nekaj časa se tudi opaža v SLS vrvenje, kakor v mravljišču, ki ga je nekdo pobežal s palico. Pred nedavnim so poslanci te stranke v skupščini nervozno zahtevali pojasnila, kdo pravzaprav daje Šušteršiču upanje, da mu bo mogoč politični povratek (— kajti navadni državljanski povratek pur et simple se mu braniti ne more). Tudi ta greh so hoteli naprtiti JDS. Takoj po njih interpelaciji je prisedel v njih klopi g. dr. Kukovec. V razgovoru so mu priznali, da ne morejo dolžiti JDS, da podpira Šušteršiča, ampak da je slej ko prej njegova nasprotnica, pač pa da so baje nekateri radikalci ž njim v zvezi. Kako daleč segajo te zveze, oni, interpelanti, sami ne vedo.

Pred veliko nočjo je končno brošura izšla. Po celi Sloveniji se je razširila z naglico, kakor je doslej ni doživelo nobeno slovensko knjižno izdanje. To kaže, da je avtorjeva zasebna propagandna organizacija dobro delala. Brošura je sprožila celo vrsto debat, razpalila strasti, — katera reč pri nas ne razpali strasti? — le v časopisju SLS je naletela na ostentativno rezervo. Pač pa je poskušena taktična diverzija. Listi, ki podpirajo SLS, so nastopili s trditvijo, da je JDS zakrivila to brošuro, da jej je ona dala imprimatur in da sploh daje avtorju potuho.

Taktika onih, ki so po brošuri prizadeti, torej ni nespretna: Zamolčujejo stvar, krivdo pripisujejo drugim, zaveznika pošiljajo nad nasprotnika in pričakujejo, da jim pride korist, ko tako napravijo sami sebi vlogo »tertius gaudens-a«. SLS si je izbrala dobro metodo, edino, ki ji je preostala.

Vsebina Šušteršičevega spisa ni baš epohalna: Nič ni povedano, kar bi itak že ne bilo znano. Posebno vrednost dobi spis šele, ker protestira avtor, da bi baš on bil daritveno jagnje za grehe, ki jih nosi cela stranka brez izjeme, in pa, ker je spis izšel v trenutku, ko je velik del pristašev SLS naveličan dosedanje neplodne, romantične, demagoško-opozicionalne strankine taktike. Šušteršičeva brošura je napisana ne le za nekdanje in sedanje njegove najzvestejše, ampak zlasti za strankine aktiviste, ki vidijo, da vodi sedanja strankina smer ravno tja, kamor je vodila smer iste stranke za avstrijskih časov, namreč proti nacionalni ideji, proti nacionalni državi in proti nacionalni dinastiji, — ali pa da sili stranko, da bo kedaj pozneje morala zopet čez noč menjati svojo smer in priznati za svoje to, kar danes pobija.

Vrhu tega opisuje brošura neke politične dogodke polpretekle dobe. Zato ima vrednost dokumenta, kakor bi jo imela vsaka še tako

tendenčna izpoved vsakega političnega voditelja. Glavne misli, ki jih je izgnanec povedal domovini, pa so:

Klerikalizem je politična stranka cerkvene hierarhije. Vsi drugi strankini organizmi so le njen privesek in pod njenim vodstvom. Stranka je politični eksponent cerkve. Pod prejšnjimi pogoji je bil klerikalizem upravičen. Imel pa je svoje napake: Vzgojil je precej hinavcev, koristolovcev in najogabnejši tip konjunkturalnih politikov. Cerkev je vpletel v politične spletke. Danes niso več dani pogoji za klerikalizem. Ne živimo več v katoliški državi. Naš narod je ves politični državotvorni narod jugoslovanski. Naša narodna država je v bistvu protiklerikalna. Klerikalizem narod razdvaja, deluje protidržavno. Politika pa mora biti realna, skrbeti mora za nujne potrebe vsakega dne in jim zadoščati. Klerikalizem je anahronizem in nasprotuje narodni volji, ki je ob času prevrata hotela ujedinjenje. Klerikalizem goni slovensko ljudstvo v brezupen plemenski boj. Ta boj škoduje slovenskemu ljudstvu, koristi edino le klerikalnim voditeljem. Škoduje tudi cerkvi.

Klerikalizem se po krivici identificira s cerkvijo, ki tega sama noče. Današnja SLS obstoji vsled požrtvovanja duhovščine, ki pa ima od te požrtvovalnosti le škodo. Današnja SLS je le ozek krog ljudi, ki sede v Ljubljani in Mariboru in imajo stranko popolnoma v rokah. Oni so pa tudi odgovorni za vse zlo. Gotovi elementi v vodstvu stranke zlorablajo cerkev in duhovščino in so si osvojili strankin tisk. Ti zli duhovi stranke njenih načel ne izvršujejo. Duhovščina in katoliško zavedno ljudstvo so žrtev teh zlih duhov, čeprav ne zaslužita, da jih mečemo v isti lonec s klerikalizmom. »Nobena stranka na svetu ne govori in piše toliko o svojih načelih in svojem idealnem stremljenju kot slovenska klerikalna stranka. Gola resnica pa je, da nima sploh nič načel in ravno tako malo idealnega stremljenja, temveč da je po svojem bistvu le trgovska družba z zelo omejeno zavezo za izkoriščanje načel in idealnega stremljenja slovenskega ljudstva. Virtus post nummos, najprej lastna oseba, potem šele vse drugo.«

Odtod strankini neuspehi, med njimi oba glavna neuspeha, Rapallo in Koroška. Takrat, ko je SLS imela vso moč, je imela tudi vso odgovornost. Toda višek mogočnosti SLS je bil tudi višek njene nesposobnosti. Na mirovni konferenci je stranka bila dosledno odsotna, odgovornosti nositi ni hotela, imperativne dolžnosti sodelovanja se je bala, ostala je popolnoma pasivna in njo v prvi vrsti zadene krivda za zmanjšanje in obrezanje naše domovine. Če v Parizu SLS ni hotela biti udeležena, je pa na Koroškem aktivno zakrivila poraz: Dveletna slovenska uprava je postala grobokop slovenskega Korotana. Ta dveletna uprava je bila v rokah SLS.

Kakor v zunanji, ima SLS same za celi narod škodljive neuspehe v notranji politiki. Nikjer ni stranka vršila svoje dolžnosti, da uresničuje svoja načela, da stori kaj za ljudstvo. Kadar je bila na krmilu, je svoja načela spravila v hišno apoteko.

Po tej uničujoči, toda z dogodki potrjeni in resnični kritiki političnega dela SLS razlaga dr. Šušteršič svoj prejšnji koncept avstrijske federacije, koje del bi bila jugoslovanska država. — Vsi vemo, kakšno je

bilo takrat politično mišljenje vseh strank: Peščica nas, ki smo večinoma šele v letu 1914 ali najprej okrog 1912 prišli do prepričanja: »Austria delenda«, smo veljali vsem drugim za razgrete fantaste in Jugoslavija je bila neka teoretična, oddaljena utopija, o kateri se da razmišljati le, če dobimo dovoljenje z Dunaja, na primer od Franca Ferdinanda. »Taksen Jugoslovan pa sem bil tudi jaz,« pravi dr. Šušteršič, in s to trditvijo ima skoraj prav. Kajti Šušteršič je neočljiv od svoje stranke in od svoje dobe, kakor je njegova stranka neločljiva od nje. Pozneje je prišlo do majske deklaracije in osebni nasprotniki, Šušteršičevi dotedanji sodruzi in prezumptivni dediči, so »lansirali v javno mnenje nizko intrigo«, »skuhali so v krogu SLS peklenski načrt«, da mora dr. Š. veljati kot nasprotnik majske deklaracije »v srcu«. Citiramo dr. Š., ker vemo, da se je velika večina oficijelne SLS v letih 1916, 1917 in celo do poletja 1918 trdovratno upirala našemu »protiokvirskemu« razlaganju deklaracije. Dočim je dr. Korošec prihajal v Zagreb in tam — v nasprotju z dr. Laginjo! — pristal na zagrebško resolucijo, so (tudi še po tej resoluciji) odlični člani SLS na shodih po deželi ostentativno naglašali, da vstrajajo na »okvirju«. (Imenujem samo n. pr. dr. Pogačnika, načelnika »Orlov«, pozneje člana »Narodne vlade«.) Tudi tu torej ni razlike med Šušteršičem in njegovimi, ki so ga vrgli le iz osebnega in političnega koristovstva in kot žrtev obči narodni nevolji, naperjeni proti strankini dotedanji politiki. Narod je čutil, da je z avstrijsko politiko propadla tudi klerikalna, zahteval je žrtev, to žrtev je dobil. Bil je dr. Šušteršič. Vsi drugi, njegovi enakovredni pomočniki pa so s to žrtvijo narod ogoljufali, se osebno in politično okoristili in vodijo danes protinarodno in protidržavno politiko osebnih koristi, politične neodgovornosti in največje nacionalne škode.

Uprav komično učinkuje, da mora ravno dr. Šušteršič svojim zvestim in strankinim aktivistom praviti, (gl. str. 87, 88), da so iskreni »srbofilci« vedno bili le tzv. mladoliberalci, katerim so v zadnji fazi vojne priskočili Koroščevi ljudje, ker je bila takšna njih taktika. »Liberalcem je šlo za uresničenje svoje politične ideje, — onim pa le, da varujejo svoje lastne osebne koristi in da ubijejo mene. Tako malenkostni so bili (klerikalci) v svoji slepi osebni strasti, in zato so ob prevratu biteli odstopati Slovenijo Srbom. Računali so, da bodo pod mogočno srbsko zaščito lahko mirno eksploatirali Slovenijo za svoj ožji strankarski krog.« Na to sledi Koroščevo pismo iz l. 1917 Klam Martinicu, za Wilsona: To pismo obljublja zadnjo srago slovenske krvi za Avstrijo. Pričetkom 1917!

Ali naj posebej omenjamo, kako izpreminjajo Šušteršičeve navedbe Krekovo sliko? Danes velja Krek tudi marsikateremu naprednjaku za vzor Jugoslovana, kar je bil vedno, že od nekdaj. Ta slika je retuširana umetno od izvestne klerikalne struje. Krek se je razvijal in je šele par mesecev pred smrtjo razvil oni svoj politični program, kakor nam ga je priobčil v »Nar. politiki« pok. dr. Rogulja. Dr. Krek ni bil avtonomist v smeri današnjega »Slovenca«, in v prejšnjih letih je bil proti jugoslovanski »velikosrbski« koncepciji, marveč bil je za Ušeničnikov »princevski« koncept. V tem smislu je tudi govoril na Sveti gori pri Gorici

in mi nekaj dni pred svojo smrtjo v Radečah v razgovoru priznal, češ, »kaj hočete, vsi smo se motili, in ni čuda. Kdo bi si bil mislil!« Takšno prejšnje Krekovo razpoloženje potrjuje tudi Šušteršič z avtentičnimi izjavami iz let 1909—1914. — Nato preide na svoj unionski govor in pravi: »Krek mi je brzojavil: Vsi smo Tvoji.« Zagalopiral sem se, res. Toda isto so storili tudi drugi, — (imenuje le dr. Pogačnika) — in »še danes vidim današnje klerikalce burno ploskati ravno tem frazam« (ki se lahko tolmačijo kot izraz srbobobstva). Tam torej, kjer lahko nacionalen Jugoslovan največ očita Šušteršiču, in odkoder se je vedno crpal proti njemu najuspešnejši agitacijski material, tam odgovarja Šušteršič: Priznavam, storil sem napake, ravno iste napake ste storili vi vsi z menoj, torej ste ravno toliko krivi, kakor jaz, ali pa mora biti meni ravno toliko odpuščeno, kakor Vam. Nikakor pa nimajo pravice, da me sodijo, moji sokrivci, ki z menoj vred nosijo odgovornost.«

Nato preide na svoj program. Že poprej je o sebi govoril, da ni nikdar bil hinavec, drugi »številni Jugoslovani« pa so bili prej zvesti nemu, a zdaj so zvesti drugemu, čeprav zdaj malo manj. »Če danes obljubim zvestobo kralju Aleksandru Karajorgjeviću, jo bom ravno tako lojalno držal, kakor sem jo Francu Jožefu in Karlu.« »Nikdar nisem igral dvolične igre.« Zvestoba »onih drugih« pa, ki so zvesti le, da dobe »na časti, udobnostih, denarju ali le tudi kot negativno zavarovalo«, — koliko vredi ona? Ta pasus se po svojem smislu večkrat ponavlja in naj postavi v antitezo na eni strani moža, ki je zvest, sposoben itd., pa se je zmotil, stavil na napačno karto in se z ladjo vred potopil kot zvest kapitan, — na drugi strani pa kopico ljudi, ki so okrivljeni korupcije, koristolovstva, osebne častihlepnosti, intrig, dvakratne nezvestobe, nesposobnosti, strahopetnosti, demagogije, pa so kakor podgane pravčasno zapustili potapljaljočo se ladjo in se rešili na drugo.

Tej drugi ladji pa stavi Šušteršič za motto pariško devizo: *Fluctuat nec mergitur*. Ziblji se, ladja, potopila se ne boš! Sedanja kriza je takšno »zibanje«. Državlanske zavesti še ni, čuta odgovornosti ni, napak je mnogo. Toda narod sam se mora lotiti teh napak, ne pa da jih vidi le opozicionalec. Prerod moraš pričeti pri sebi. Remedura zadeva predvsem stranke. Dober del rešitve pomeni dober upravni sistem z dobrim činovništvom. Združevati treba brez sile in pritiska, s harmoničnim spajanjem vsega, kar imajo dobrega vsa tri ljudstva ujedinjenega naroda. Najnujnejši je kompromis s Hrvatsko. Temelj: Harmoničen spoj individualizacije in centralizacije. Niti »prečanska fronta«, niti »amputacija«, ampak moški sporazum.«

Ali je to, kar je tu povedano, slabo, zanič, ker so to besede Šušteršiča? Ali nismo mi tega vedno in vedno pravili, pa naleteli pri ustavni debati na gluha ušesa? Demokrati so na moški sporazum bili in so vedno pripravljene in so ga često iskali, pa so bili odbiti, in sicer od onih, ki sedaj največ govore o sporazumu, pa še vedno niso nanj pripravljene. To velja tudi za oni del hrv. bloka, ki se zdi Šušteršiču edino resen (Starčevićanci). »Jasno je, da zmore takšno gradbeno delo le mogočna grupacija strank.« Inicijativo naj bi prevzeli — radikalci, in sicer po prihodnjih splošnih volitvah v narodno skupščino.«

Glede nekaterih drugih podrobnosti programa, — kajti Šušteršič razvija p r o g r a m : Amnestija, mir, svoboda, niti klerikalizem niti kulturni boj, resnična demokracija, zveza z antanto, dobri odnošaji s sosedi, ugodne trgovske pogodbe, mala antanta, zblizanje z Rusijo, mirovne pogodbe nedotakljive, sporazum z Italijo, velika Jugoslavija, dosežena s federacijo z Bolgarijo: Jugoslovansko carstvo, moj kralj — jugoslovanski car. »Najboljša zunanja politika je dobra notranja politika.«

Ta program je napisal dr. Šušteršič?

Da, on, po petih letih pregnanstva.

To je tisti program, ki ga je SLS sedaj pet let pobijala, priporočala neko svojo avtonomijo, federalizem, katoliški komunizem, klerikalizem in cerkveni kulturni boj, republikanstvo in bolgarofilijo, za inat.

Ce ima dr. Šušteršič res toliko pristašev, kakor se splošno sodi, potem je v današnji SLS že idejni razkol dovršen. Slovenskemu ljudstvu in jugoslovanskemu narodu takšen idejni razkol mora le koristiti, kajti današnja smer SLS je mogla temu ljudstvu in temu narodu le škodovati.

Drugi del Šušteršičeve brošure gre v podrobnosti, analizira avtorja, njegove nasprotnike (v SLS), prinaša marsikatero razkritje, ki le potrjuje, kar že zdavnaj vemo o vodilnih možeh in klikah v SLS. Glavno in danes vodilno ljubljansko kliko pa naravnost obdoljuje korupcionizma in nacionalnega izdajstva (»prijtrdil, da se žrtvuje slovenski Korotan«, str. 150, »ugledne narodnjake pa so igrali ljudje, ki so si opomogli le od naših žuljev«). Očita marsikomu nehvaležnost, prinaša potem razkritje, ki bo osupnilo marsikaterega somišljenika SLS, da je namreč ta stranka (»fronderji«) hotela strmoglaviti nekdanjo deželno avtonomijo, da se je obrnila na JDS za kooperacijo in bila odbita, da je dr. Krek bil načelen centralist, in končno karakterizira jasno in določno: SLS je za avtonomijo, če imajo drugi državno oblast; »če bi pa v Beogradu sedela klerikalna vlada, avtonomija v Ljubljani pa bi jim bila nepovoljna, bi nikdo ne bil hujši centralist, kot sedanja SLS«. Potem kritizira delo vodilnih gospodov SLS. Ta kritika je za SLS uničujoča, če bi v politiki odločalo jasno spoznanje.

Vkljub nevarnosti, da se bo tudi ta referat citiral za dokaz, da demokrati podpirajo dr. Šušteršiča, treba reči: Vsakdo, ki se teoretično ali praktično zanima za politiko, bi moral Šušteršičevo brošuro poznati. V njej je kop resničnih in že doslej znanih navedb zbran kakor dokazni material za obtoženca. Ta obtoženec je današnja SLS, ki je od nekdanja bila največji nacionalni in moralni škodljivec našega naroda.

Za one, ki jih moti Šušteršičeva oseba, samo ena konstatacija: Če je odpuščeno drugim vodilnim članom SLS, potem je prav, če se isti grehi odpuste njemu. Če pa ni odpuščeno njemu, potem mora za njim še danes nekaj stotin, v najmilejšem slučaju nekaj desetin aktivnih strankinih političnih, gospodarskih in publicističnih organizatorjev, propagatorjev in organov. Današnja SLS v najhujšem slučaju ni boljša od Šušteršiča, bržčas še slabša, kajti ona še danes izvršuje politiko gesla »Srbe na vrbe«, ker neti s svojo demagogijo plemensko mržnjo.

Na obtožni klopi pa so danes z vodstvom SLS tudi njeni pomagači, t. j. vodstvo NSS in nekatere fronderske skupine.

Glavni obtoženec molči. Priznati neče, ovreči ne more.

Njegovi sokrivci pa nosijo polemiko za glavnega obtoženca in se poslužujejo pri tem danes najuspešnejšega orožja, namreč glušečega krika: Križaj ga! Pri tem kažejo na najbolj značajnega, najbolj delavnega in najbolj sposobnega slovenskega politika, na dr. Zerjava.

JDS nima vzroka, da bi se škandalizirala nad brošuro. Vedno je pobijala Šušteršičev sistem, in ga pobija danes, ko so drugi njegovi nosilci in dediči. Če se je on sam odločil, da nastopi sedaj proti lastnemu sistemu in da se izpreobrne, kakor pagan h krščanstvu, sedaj sam k naši državni misli, in da kot vodja konservativcev čisti plevel, ki ga je sam sejal, ki sedaj tako bohotno raste med našo narodno pšenico, potem, mislim, se mu mora priznati k temu vsaj toliko pravice, kakor drugim članom nekdanje in sedanje SLS. Vsekakor pa ima mož s takšnim programom več pravice, da poseže v politiko, kakor n. pr. bivši in današnji frankovec Košutić, ki je vodilna oseba hrv. bloka. V smislu svojega programa in svojih načel bi JDS danes morala pozdraviti, če bi se n. pr. dr. Korošec bil odločil za sodelovanje na vladi. Vse, kar krepi nacionalni sporazum in utrditev državne avtoritete, mora biti dobrodošlo onemu, čegar glavni smoter je državotvornost. Dr. Korošec tega ni storil. Odločil se je za plemensko brezupno borbo. Če hoče Šušteršič delovati v nacionalnem smislu, more ostati strankarski nasprotnik, toda podpornik pri političnem delu za državo.

Če je res, da navešča brošura politični program moža, ki se vrača, da udari največje državne in narodne škodljivce, potem nimamo nobenega vzroka, da bi s strahom pričakovali njegovega povratka.

Če pa se izkaže, da so bile lepe obljube le pesek v oči in da se je vrnil volk v ovčji obleki, potem je pač prišel v našo nesrečno Jugoslavijo volk več v trop onih, ki jo že sedaj mesarijo in med katerimi je najbolj krvoločen volk SLS s svojimi tenkolajavimi volčiči pomagači.

PERTINAX:

Alijagić.

Po usmrčenju atentatorja Alijagića je del časopisja pričel kampanjo. Politična stranka je pričela širiti med pristaši njegovo sliko, druga ga je poskusila proglasiti mučenikom ideje, mučenikom komunizma, trpinom hrvatstva, svetnikom bloka, žrtvi režima, razredne justice itd. Del omladine, v današnji dobi neusmiljeno izročene demagoškimi geslom, je zahteval tik pred usmrčenjem morilca njega pomiloščenje v imenu humanosti.

Zakaj justica kaznuje? Da obvaruje človeško družbo pred škodljivci. To ti pove danes vsak sodnik. V praksi je prišlo v navado baš nasprotno, — in tudi v kazenski zakon. Sedaj se revidirajo ti zakoni.

Dana je prilika, da se v nje unese zdravi princip obrambe človeške družbe. Praksa namreč, justica sama danes večinoma ščiti one, ki so najopasnejši človeški družbi, in čim izpovedo strokovnjaki o teh zločincih, da so bolezniki, — čim je torej tudi ugotovljeno, da zločin ni bil izjema, marveč da se bo verjetno ponovil, — jih justica zopet izpusti nād to človeško družbo. Zdrave, krepke individije pa, ki so izjemoma zapadli zločinu, odteguje justica življenju v družbi in jih čisto za vedno stori nesposobne za takšno življenje. Stori jih oporečne in sumljive.

Pri običnem presojanju boš najprej vprašal za nagibi. Čim bolj krepak, zdrav in sposoben je človek, čegar delom sodiš — tudi izven sodišča — tem raje boš poedino pregreško smatral za izjemno. Ta pregreška ti bo veljala za izjemo, ne pa za načelno negacijo krivčeve moralne osebnosti. S takšnim grešnikom boš tudi sočustvoval, priznal tragiko njegove usode, tragiko njegovega zlega čina. Drugače sodi zdrav in trezen presojevalec, kadar spozna, da je zli čin le eden med mnogimi. Če pa je zli čin posebno še posledica boleznega razpoloženja, izgine posebno sočustvovanje, izgine tragika, in le toliko sočutja ti ostane, kolikor ga zasluži vsako trpeče in propadajoče bitje. Pri tem pa se oglasi čut in moralna zahteva pō obrambi človeške družbe.

Naše sodstvo operira baš v protivnemu smislu, ne pa v skladu z zdravim razumom. Čim bolj boleznata je prošlost zločince, tem manj je odgovoren, tem prej bo oproščen. Čim opasnejši torej, tem svobodnejši je! Tem manj je predmet sodstva.

To so deloma posledice starih teorij, ki kaznujejo činitelja, ne čina, ali pa govore o strašenju, o odmazdi itd. S temi starimi, že zdavnaj preživeli pravnimi teorijami se pa združuje nesocialno, nemoralno in bolešno čustvovanje, češ, saj ne moremo kaznovati nekoga, ki si ni svest svojega čina, ki ni dovolj zdrav, dovolj odgovoren...

Kako daleč pa sega odgovornost? Kedaj prične, kedaj, kje in pri komu prestane? Prestane li z odgovornostjo tudi potreba zaščite človeške družbe pred neodgovornimi, pred zločinci, ki nimajo dovolj moralne ali fizične moči, da bi razločevali med dobrim in slabim?

Socialno, moralno in zdravo sočustvovanje drugov tiče pred vsem onemu drugu (»bližnjemu«), ki je krepak, sposoben itd., pa je izjemoma počinil nekaj, kar se ne sklada z občimi zakoni; to sočustvovanje ne tiče onemu, ki vsled svoje fizične ali moralne slabosti nagiba k rednemu ali celo načelnemu izvrševanju zlih činov. Blagajnik n. pr., ki je celo svoje življenje živel pošteno in delavno skrbel za družino, pa ga zapeljiva ženska naenkrat vzburi do dna sicer še nedotaknjene nagonkega življenja in ga skloni, da poneveri zaupano blagajno, — je gotovo bolj vreden in potreben sočustvovanja, kakor sin alkoholika, vlačugar in tat iz navade.

Boleznost nikakor ne sme biti razlog za olajšavo, za oproščenje, za sočutje. Družba, (ki mora sicer skrbeti za lečenje takšnih moralnih bolnikov in za odpravljanje pogojev, ki ustvarjajo takšne bolezni), se mora pred njimi ščititi. V moralnem prerodu, ki nam je tako nujno potreben, mora biti zaščita družbe prva programna točka, in ljudje,

ki sami sodelujejo pri posurovljanju, pri napačnem moralnem presojevanju, ne smejo imeti s prerodom nobenega posla.

Alkohol ne sme biti več olajševalen. Poostrena kazen za čine, storjene v pijanosti, bo najboljše sredstvo za odvrčanje od alkohola in od zločina.

Dokler pa se naša javnost, naše sodstvo in naši zakoni ne bodo izpreobrnili k takšnemu presojanju, smemo vse vrste zločincem svetovati, naj počenjajo čim najbolj nepojmljive, izjemne »bolestne« zločine, da vzbude sočutje in prejmejo sodbo: To je tako nečloveško, da mora biti bolestno, ergo oproščajmo... »Naj nadaljuje, saj ne ve, kaj dela.«

Slično je presojanje često tudi tam, kjer del javnega mnenja pretirano upošteva osebno prepričanje ali bolestno razpoloženje skupin, slojev, množice. Nobenega dvoma ni, da živimo sedaj v taki bolestni, razkrojeni dobi. Kdor počini dandanes zločin, n. pr. v naprej premišljen in pripravljen umor, in sicer iz takšnega bolestnega negativnega razpoloženja, formuliranega v neka »načela«, — tega smatrajo nekateri za mučenika teh načel ali za svetnika naroda. Toda umor je vedno nesocialen, vedno nenraven. Ali se spominjate uvodnika »Slovenca« ob prevozu Prinčipovih kosti iz Češke v Sarajevo? Ali je isti list ob blokaško-komunističnemu kultu Alijagića zinil kaj sličnega? Angleške sufragetke so pred leti celemu svetu tožile, da so v ječi, ker zastopajo svoje načelo, žensko volilno pravo. V resnici pa so sedele v ječi, ker so streljale z revolverji in poskušale požig. Z zločinom so hotele podpirati načelo. Tudi Alijagić — če je bil sicer zdrav, ne boleden, je bil bolnik, in je hotel svoja bolna načela dokumentirati z zločinom. Zaradi zločina je bil kaznovan in ne zaradi načel. Toda naša doba stoji strmoglavno, ni stvarna, ampak razkrojena po sicer močnem, toda temnem, nezavednem, nesmotrenem in raztrganem, bolehnem idealističnem stremljenju, ki je bolj zmedeno, kakor srednjeveška mistika in vražarstvo. Tudi pred »načelnim« zločincem se mora družba zavarovati. Kdor iz slučajne razburjenosti gre in »vse razbije«, je manj opasen in manj škodljiv, kot oni delavec, ki nalašč sabotira n. pr. železniško progo, ali celo kot oni hujskač, ki zavaja cele roje in sloje k sabotaži in prevratu. Človek, ki se smatra poklicanim, da ustrelji vplivno politično osebnost, je socialno opasnejši kot kmečki fant, ki v ljubosumnosti s kolom pobije tekmeca. Kdor »načeloma« pridiga nedoraslim deklicam svobodno ljubezen, je opasnejši, kot strasten mož, ki v ljubezni zapelje eno samo. Zločinec »načel« je kakor zločinec iz bolestnega nagnenja, opasnejši od onega, ki je zapadel enkratnemu afektu.

»Normalnega« človeka na svetu ni. Vsakogar vodijo poleg razuma občutki, nagoni, strasti. Vsakdo je v opasnosti, da pride v navskrižje z veljavnimi zakoni družabnega reda. Sočustvovanje in priznanje olajšalnih okoliščin zasluži le oni, ki ni stalno plen strasti, nagonov, ali razkroja. Kdor je med temi nesrečneži, mora pričakovati, da se človeška družba pred njim zavaruje.

Moralni prerajalci imajo tu naloge, ki niso politične, ampak narodne in človeške. Jugoslavija mora spoznati svojo nalogo v svetu, in

njena mladina je poklicana, da išče, česar ni našla naša generacija, slaba, majhna, razkrojena, plen borbe med propadajočim materijalizmom in novim idealizmom.

Mladina, ki sočustvuje z morilcem, je deca dobe, ki propada. Z idealizmom narodnega preroda nima ničesar skupnega.

Listek.

Menšikov: „Odgovor Slovanom“ (Novoje Vremje 1916).

V »Novoje Vremja« od 25. oktobra (7. nov.) l. 1916. No. 14.598 je znani publicist M. Menšikov objavil na naslov Jugoslovanov ta članek, ki je iz marksiterga razloga zelo zanimiv, zato ga tu reproduciramo, ker je ostal naši javnosti neznan.

»Skupina jugoslovanskih vojnih vjetnikov se je obrnila do mene s prošnjo, da izrazim svoje stališče glede oživotvorenja takoimenovane »Jugoslavije«. Pod »Jugoslavijo« razumevajo avtorji naprosbe očitno: združenje Srbov, Hrvatov in Slovencev v jedno državo pod žezlom kralja Petra. Odločil sem se spregovoriti o tem predmetu, toda brez posebne slasti, ker sem tudi za slučaj, da izrazim še tako dobrohotno mnenje, že vnaprej uverjen, da je pri gospodih Jugoslovanih že vnaprej obsojeno na neuspeh. Preveč so že postali nervozni in razdražljivi — kot vsi ljudje, ki so se natrpeli gorja. V istem pismu, v katerem me Jugoslovani naprošajo, da se oglasim glede navedenega vprašanja tudi jaz k besedi, izražajo objednem svoje nezadovoljstvo nad ruskim časopisjem vsled njegovega dejstvom ne odgovarjajočega in neznanstvenega stališča v jugoslovanskih zadevah. Jaz mislim, da v tem pogledu nimajo prav. Pripuščam sicer vse mogoče zmote v ruskem časopisju, vendar se mi zdi, da je resnica vsejedno bolj dostopna ljudem, ki stoje ob strani vprašanja, kot pa onim, ki so neposredno zainteresirani. Nikdo ne more biti sodnik v svoji lastni zadevi. Ako gospodo Jugoslovane resno zanima mnenje ruskega časopisja, potem naj ga pač tudi poslušajo, toda brez predusvojenih čustev, kakor bi recimo poslušali razsodo prostovoljno izbranega razsodnika. Na žalost je mirna kri v predmetnem slučaju nemogoča stvar. Osnovna poteza slovanskega značaja je — slabo čustvo soglasja in stopnjevano čustvo razdora. Vsled tega neruski Slovani ne soglašajo z mnenjem ruskih avtorjev, še mnogo manj pa soglašajo drug z drugim. Taka centrobežnost mišljenja je Slovanom mnogo škodovala v preteklosti ter bo predstavljala z vso verjetnostjo jedno najzopernejših zaprek pri splošnem pomirjenju po sedanjih vojni. Zelo bi koristilo Slovanom vobče in avstro-balkanskim posebej, zediniti se že sedaj, pod težo nastopivše katastrofe, o tem: Kaj pravzaprav hočejo? In na kaj imajo pravico računati?

Vsem Slovanom se hoče jedinstva, vendar tako, da se ohrani množstvo — naloga, ki je logično, priznajte, dovolj težavna. Jugoslovani želijo ujedinjenja vseh svojih plemen v jedno državno celoto, vendar tako, da bi posamezni deli te celote — Hrvati, Srbi, Slovenci — bili po možnosti samostojni. Na jedni strani trdijo vsi z največjim povdarkom, da sta hrvatski in srbski in srbski jezik v bistvu jedno in isto.

Navajajo pri tej priložnosti mnenje raznih srbskih učenjakov, na primer: Djura Daničiča in dr. Vendar na drugi strani sami priznavajo, da se samo majhna Hrvatska jezikovno deli na tri narečja: štokavsko, kajkavsko in čakovsko. Nastane vprašanje, čemu razkošje, da ima jedna izmed treh vej srbskega plemena zapadnega Slovanstva tri narečja? Povsem umestno bi bilo smatrati to dejstvo ne za častno pridobitev, temveč za ogromen nedostatek

srbskega plemena; Jugoslovani pa skoro s ponosom govore: to še ni vse, da imajo namreč Hrvati kar tri narečja, — vsako izmed teh treh se deli zase še na razna mala podnarečja. Tako na primer se deli štokavsko narečje na tri podnarečja: istočno, zapadno in južno. V istočnem podnarečju prevladuje zvok »e«, v zapadnem — »i«, v južnem — »ije« ali »je«. Tako se na primer mleko pri vzhodnih štokavcih izgovarja kot mlěko, pri zapadnih — mliko, in pri južnih — mlijeko.

Raz vidika razsodnika, kakšnim je smatrati v predmetnem slučaju rusko časopisje, je razlika v izgovarjanju jedne in iste srbske besede do take stopnje brezpomembna, da ni vredno niti pomisliti na njo. Šploh niso razlike v izgovarjavi raz nepristranskega vidika ničesar takorekoč posvečenega in nedotakljivega, kar bi kazalo negovati, temveč jih je — baš nasprotno, — slično kot tiskovne napake ali slovniške pomote, smatrati za javno spakodranje jezika, za neopazeno vkoreninivše se pokvarjenje enotnega, starejšega pranačrečja. Krajevno drobljenje na podnarečja in govorice je po mojem mnenju razlagati s tem, da je dotično pleme pač v predolgih dobah svoje zgodovine pogrešalo takega ujedinitelja, kakršnim se smatrata pismenost in književnost. — Narodnosti, ki je že pismena kot so Srbi, bi kazalo čim prej kot mogoče določiti jedno narečje, vsejedno katero, proglasiti je književnim in občenacionalnim, ter izključiti vse preostale variacije. Tako postopajo trezno misleči narodi — Anglo-Saksonci, Nemci, Francozi, Italijani in Spanci. Na globoko žalost, — nas, Slovanov, v tem pogledu ni mogoče imenovati popolnoma treznim plemenom. Kakor se pri nas v Rusiji mnogi z vsemi silami prizadevajo, ustvariti mesto jedne ruske književnosti vsaj tri — velikorusko, malorusko in belorusko, tako tudi pri Srbih. Hrvati so si vzeli za književni jezik južno podnarečje štokavskega narečja, Srbi — istočno podnarečje. Na ta način vidimo pri plemenu, ki je po krvi jedno in isto, dve književnosti: v jedni (srbski) se piše mleko mlěko, v drugi (hrvatski) — mlijeko. In kar je na stvari najbolj smešno, tako razlikovanje so odobrili izobrazeni ljudje, ki so ustvarili književni jezik in pravopis Južnih Slovanov. Preprosti Srb ali Hrvat pa se prav nič ne lovita okolo jezikovnih tankočutnosti in izgovarjata prav isto zločestno »mleko« tako ali pa drugače, t. j. z jotom ali brez jota. To dejstvo vedno znova dokazuje, da je preprosti narod znatno nadarjenjši kot pa njegova inteligenca. Preprosti narod razume, da mu je jezik dan v svrhu opredeljenega cilja, radi medsebojnega razumevanja, vsled česar bi bilo smatrati pač za prvo dolžnost, olajšati to razumevanje z ujedinjenjem narečij, ne pa z razjedinjenjem istih, tudi če to zahteva slovnica. —

Še mnogo globljo zapreko predstavljata po mnenju Jugoslovanov dve popolni abecedi mesto jedne. Hrvati pišejo in tiskajo svoje knjige z latinico, Srbi z cirilico (pravilneje — z rusko abecedo, ker se je cirilica ohranila le v cerkveno-službenih knjigah). Neopojljivo ostane, na kak način se tekom celega stoletja svobodnega občevanja med Hrvati in Srbi, izobraženi krogi te in druge veje istega plemena niso mogli dogovoriti in zjediniti vsaj v tiskani besedi. Pri dobri volji bi bilo to pač mogoče, saj so celo Rumuni spremenili svojo abecedo, ko so postali politično neodvisni. Hrvatska vlada je izdajala pred vojno učne knjige, v katerih se je menjavala latinica z cirilico. Hrvatska slovnica nosila je oficijelen naslov: »slovnica srbo-hrvatskega jezika«. Taka razdvojenost v očigled jedinstva, brezsmiselna do dna, ni seveda mogla nikogar zadovoljiti. Za časa sedanje vojne je avstrijska vlada prepovedala cirilico ne samo na Hrvatskem, temveč tudi v celi zavzeti Srbiji. V vseh srbskih in hrvatskih šolah uveden je samo jeden abecednik — latinski.

Srbski vojni ujetniki, ki mi pišejo, strašno objokujejo izgubo svoje posebne abecede. Oni pravijo, da je prepoved cirilice »težko ponižanje, prizadajano nacionalnemu ponosu srbskega naroda«. V tolažbo jim morem navesti priprosto rusko rečenco: »Komur jemljejo glavo, naj ne joče za lasmi.« Srbi in vse Slovanstvo ima gotovo dovolj objokovati, brezkončno važnejšega, kot pa tako ali pa drugačno čačkanje črk. V trenutku, ko pišem te vrstice, so Srbi vseh plemenskih razlik in govorov že izgubili svojo nacionalno neodvisnost — glejte, to je neizmerna dragocenost, katero je neobhodno potrebno priboriti nazaj. In ko bo le-ta povrnjena nazaj, se bo vse ostalo samo po sebi našlo.

Toda jaz se prav resno bojim, da bo osvobojeno srbsko pleme za dobo nadaljnjih tisoč let nanovo se začelo prerekati o tem, kaj je pravzaprav pravičnejše: mléko ali mlijeko. in katera črka je lepša: »m« ali »m«? Tako dlakocpljenje in uvajanje štokavanja ali pa kajkavanja v predmet nacionalnega ponosa more zgodovini Slovanstva za bodočnost pritisniti le pečat nečesa nespametnega.

Jaz bi s svoje strani smatral za neskrupnost usiljevati svoje mnenje Hrvatom, Srbom in Slovencem, ako pa skupina predstavitev teh narodnosti želi, da govorim povsem odkrito, potem izvolite. Ze ta okolnost, da ste, gospoda Jugoslavlani, primorani pisati mi ne iz Jugoslavije, temveč iz Pjemske gubernije (Vjernih Usel), priča o nekakem tragičnem nesporazumljenju glede Jugoslavije. Ni je na svetu, te fantastične dežele, in je nikoli ni bilo. Ne obstajajo niti elementi za njo, ki bi bili obdarjeni s kakoršnokoli vidljivo centrostremečo silo. V dobi 12. stoletij srbsko-hrvatsko-slovensko pleme ni umelo zjediniti se, temveč razjediniti se tako, da je bilo pred vojno razbito v državnopravnem, v verskem in v kulturnem pogledu (na primer v smislu pismenosti) na celo vrsto koscev. Vojna je, malo je manjkalo k temu, ujedinila Srbe pod peto jednega Habsburžana, vendar je tako ujedinjenje samo na sebi hujske od smrti. Vprašam, ali je mogoče poglobljati se v razmotrivanje o Jugoslaviji sedaj, ko je stopil sam obstoj južnega in zapadnega Slovanstva pod grozni znak vprašanja?

Te dni me je posetil v Petrogradu bivajoči L. G. Gojnić, znameniti črnogorski general in bivši gubernator Cetinja. Tudi on je Srb kot so vsi Črnogorci, — in jeden izmed ne mnogih junakov, ki so ostali živi po uničujočih bitkah, ki jih bije srbsko pleme že skoro pet let brez prestanka. Neglede na večkratne, sijajne zmagovite uspehe nad Avstrijci, neglede na levje junaštvo njegove Kučko-Bratonoške brigade, — je jedino, kar je uspelo storiti hrabremu generalu to, da je pripomogel srbski armadi izvršiti odstop do morskega brega in preplavo na otok Korfu. Naprosil sem tega Srba, ki je osebno preživel lanskoletno tragedijo, da mi pove, kaj misli on o bodočnosti Srbije, o bodočnosti njegove domovine — Črnogore? Nisem, na žalost, pooblaščen priobčiti ruski publiki njegove težke vojne utise. General je samo vojak, ni politik — njegova osebna želja je le stopiti pod rusko zastavo v to svrhu, da more nadaljevati boje z Avstrijci na kakoršnokoli fronti, kamor ga pač dodele. Jedno izmed najvažnejših vprašanj pa, katero morajo imeti vsi Srbi vedno pred očmi, je v našem pogovoru z generalom Gojnićem bilo stavljeno tako: Ne ogrožuje li zverski sistem vojne s strani Bolgarov in Avstrijcev sam obstoj srbskega plemena? Ne govorim o tem, da traja svetovna vojna za Srbe in Črnogorce posebej že celih pet let, računajoč obe krvavi in uničujoči balkanski vojni (s Turki in Bolgari). Ne govorim o ogromnih izgubah vojnega sestava srbskih in črnogorskih armad, ki so pritegnile k sebi skoro vse moško prebivalstvo obeh kraljevin. Mene osebno globoko vznemirja položaj civilnega srbsko-črnogorskega prebivalstva v pokrajinah, ki so jih zavzeli Nemci in Bolgari. Kajti tako Nemci, kakor Bolgari niso samo zveri. Oni so — lačne zveri, ki padejo predvsem po živežu dežele. Da so oni sposobni premetati vse kotičke in ogličke zavzetih kraljevin, da se oni ne bodo pomišljali odvzeti poslednji košček kruha ženam in otrokom — vse to je zame popolnoma nesporno. In če ta domneva odgovarja dejstvom, potem je treba k ogromnim vojnim izgubam prišteti v isti višini še izgube civilnega prebivalstva. Nastane vprašanje, koliko tega občudovanja vrednega srbskega plemena ostane še pri življenju ob zaključku te usodepolne vojne?

Meni osebno, kot ruskemu Slovanu, »Jugoslavija« prav ničesar ne pove in ne znači — niti razumu, niti sreč. Globoko obžalujem po Avstro-Ogrski, Nemčiji in Bolgariji napol iztrebljeno srbsko pleme ter bi za svojo osebo, konečno, prvi oddal svoj glas za ujedinjenje vseh preostankov tega junaškega plemena v okvirju, jedne državnosti (vključivši Črnogoro). Vendar čemu imenovati to problematično državo »Jugoslavije«? Nikoli ni bilo v zgodovini niti Jugoslavije, niti Severoslavije, niti Zapadno Slavije, niti jednostavne Slavije. In česar ni bilo, tega tudi nikoli ne bo. Zadostoval bo — orjaški napor, priboriti vsaj ono nazaj, kar je bilo, in sicer še pred dvema letoma, in sicer ime-

noma — srbska država. Pravili mi boste: niti Hrvati, niti Slovenci ne bodo soglašali ujediniti se, ako se bo skupna država imenovala srbska. Hrvati in Slovenci se neizmerno ponašajo s tem, da se imenujejo Hrvati in Slovenci. Slednjeimenovanih se je do vojne naštevalo v celem 1 in pol milijona. Tega ni niti dovolj za jedno »pošteno« mesto, kljub temu bi Slovenci vsako pomešanje s Hrvati in Srbi smatrali za uničenje svoje narodnosti in za svojo smrtno obsojbo v zgodovini. Kaj je pač mogoče na to odgovoriti? Samo to, da vsebuje sličen separatizem pojav, ki je že očitno patologičen. Ako radi jednega samega »jota« v besedi »mleko« vztrajajo vedoma rodni bratje na tem, da nosijo še nadalje različne priimke in ne enotnega, očetovega imena, potem je to brezdvomno politična psihoza in nič drugega. Ne uničujejo nas Švabi in ne Tevtoni, gospodje Slovani, temveč mi sami sebe uničujemo s svojo brezmejno malenkostnostjo in instinktom razdvojitve. Pravijo, da je v jedinstvu sila; če pa je temu tako, čemu potem še nadalje pričakovati neizbežnega razpadanja na kar najmanjše t. j. na kar najslabotnejše sestavne dele v rezultatu upornega razjedinenja in vzajemnega odbijanja. V očigled te usodne poteze so se »Slavjani« v zgodovini prav pogosto uveljavljali kot »slabjani«; plemena, ki so pri vsej svoji številni premoči ostala slaba, niso umela podati primernega odpora Nemcem, niti Madjarom, niti ne Turkom. Po svojem širokem razprostranjenju v Evropi bi mogli Slovani pač že tisoč let predstavljati gospodujoče pleme, vendar so posamezna plemena izmed njih dosedaj prisiljena boriti se za elementarne pravice svojega obstoja.

Separatizem malih plemen, narečij in podnarečij, ki ni pojav krvne sorodnosti, temveč sovražnosti, ne sme se istovetiti z nacionalizmom. Separatizem je politično sektantstvo. On stoji napram nacionalizmu v istem razmerju, kot mnogobožno malikovalstvo k jednobožju. Ako prebivalstvo jedne pokrajine nagiba k odtrganju od splošnega narodnega telesa, je to jednostavno — politično divjaštvo, stremeče v praprivotno barbarstvo. Na Kavkazu je pod njegovim zavojevanjem živelo skozi 100 narodov s stotino raznih jezikov. Isti pojav je videti sredi rudečekožcev v Novem Svetu, v Polineziji in Afriki. Zgrabljena po centrobežnih streljenjih, so se plemena razbežala, raztrgala temeljno pleme na kosce, slabela, podivjala in dovedla svoj razdor do krvavega medsebojnega iztrebljenja. Kaj je pri vsem tem lepega, gospoda Jugoslovani? Mi, Rusi, ki smo izmed vseh Slovanov najmanj okuženi s pogubnim separatizmom, ostajamo jedini izmed vseh Slovanov nepremaganimi. Tudi pri nas je cela vrsta lastnih napak v zgodovini, vendar te osnovne napake nismo zagrešili, ako ne upoštevam delnega razdora, vsiljenega z mongolskim jarmom. Vzemite nas za vzgled, ako vam gospod nakloni znova veliko srečo — nacionalno neodvisnost. Ujedinite se, odvrzite stare zapreke, katere so vas razdeljevale. Vsaj ta jot odpustite brat bratu! Spočetka jot, potem še tako sramoto v bistvu kot je to ali ono podnarečje, ta ali drugi abecednik, to ali drugo ime skupne firme. S takimi in podobnimi malenkostmi je res že skrajni čas končati za vedno. Kaj res še niste zapazili, da se zgodovina prevrača na svetovno merilo? Z nevdržno, čisto, spontano silo ustanavljajo se ogromne države, prepletajoče zemeljsko oblo. Nemci niso primerni vrstniki za Slovence ali Hrvate — to je jedna izmed najbolj ogrannih in silnih ras, vendar bo njih poizkus ustaviti razvoj Angličanov, Francozov in Rusov po vsej verjetnosti končal z razvalom Nemcev samih. Kakor so stari rimski legijonarji s ščiti razdavili upornega prestopnika, tako bo razdavljen s smotrenim združenjem velikih plemen glavni sovrag Slovanstva. Vendar ne bomo z nadaljnim razdorom in drobljenjem pripravljali sebi novo katastrofo v bodočnosti! Mogoče se jaz osebno motim, vendar priznavam kot jedino slovanstvo bodočnosti le Rusijo — neodvisno od tega, domisljijo si li k nji priključiti se poginjajoči sorodniki z zapada, ali pa se ne domisljijo. Čim iskrenejše in skorajšnje to store, tem bolj rešujoče bo to za nje. — Ako bi si bili domisljili to storiti v letu 1877., za časa velike osvobodujoče vojne, potem bi prav verjetno ne bilo sedanje balkanske tragedije.

Pregled.

NOVE KNJIGE.

Nekaj novih knjig nam je darovano kakor bi jih morali imeti po stanju naše kulture. Primerjajmo, koliko in kakšnega je bilo v zadnjih treh letih natisnjeno in — prodano v Zagrebu in Beogradu, pa celo v Novem sadu, Pančevu, Dubrovniku in Sarajevu! Toda o tem mi ne vemo nič... in nekteri o tem nič vedeti nočejo. —

Ivan Prijatelj je napisal delo, ki zasluži priznanje in pozornost. »Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma« (Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1921.; 7.—9. zv. zbirke poljudno znanstvenih spisov »Pota in cilji«, 415 str.)

In slovenska kritika je molčala. Še danes molči. Bo molčala tudi vnaprej, zato, ker — je ni. Mislili smo včasih, da dobimo tudi mi kritiko, ki bo »s filozofsko utemeljenimi razlogi sodila v umove pisateljev in mu z naziranj-sko fundiranimi, poljudnimi teoretskimi ocenami in razmišljanji krčila pot«, ali da bodo naši kritiki »sejavci pred pisateljem«, (Prijatelj, Predhodniki, str. 78) toda za Levstikom jih več ni bilo. Današnja hiperkritična doba nam je prinesla sramoto, da velikega Prijateljevega dela pri nas kritika sploh ni vzela na znanje. Za razne »kulturne delavce«, — dr. Prijatelja štejem med one brez navednic, — za te gospode je pa molk o njegovem delu jednaka sramota, kakor molk o raznih drugih omembe vrednih delih z jugoslovanskega knjižnega trga. Vendar je bolje, da molče, kakor da bi pisali slično, kakor so na primer o Cvijiću.

Naj torej referira o Prijateljevi knjigi novinar in prične s konstatacijo, da je doslej, po šestih mesecih, prodane te knjige okrog štiristo izvodov.

Ruski realizem? »Ni ga kmalu naroda na svetu, ki bi imel takšen zmisel za realizem, kakor ga imajo Rusi«, »Rus ima več zmisla za narodo in veliko bolj upošteva družabno sodelovanje, ko zapadnjak«, pomanjkanje (sc. demokratičnih) institucij... je v veliki meri pospešilo razvoj literarnega realizma, pri katerem pa je bilo treba čitati

med vrstami, ker so Rusi že zgodaj pričeli »svoje družabne brige unašati leposlovje«. V teh uvodnih besedah je avtorjev program. Avtor piše ekonomski; dasi izrpen, noče biti preobširen. Otdot razlog, zakaj nam, ki vendar najbrže ne poznamo ruskega slovstva, ne pove, kdo so ti ruski realisti, kojih predhodnike in idejne utemeljitelje nam opisuje. Ta ruski realizem ni realizem moderne, Čehov, Gorkij, Andrejev, Arcibašev, Kuprin, ali Bunin, Al. Tolstoj, marveč veliki ruski realizem-naturalizem, kakor je razvit v svojih velikih zastopnikih Turgenjevu, Gončarovu, pozneje pa v »mistično-romantičnem realizmu« Dostojevskega.

O ruski literaturi Slovenci nimamo kaj prida spisa, kamoli o razvoju ruske duševnosti ali miselnosti vobče. Zato bi bil moral avtor mesto prekratkega uvoda podati obči uvod v rusko miselnost, skicirati tesno zvezo ruske literature ne le s sodobnim občim mišljenjem, marveč posebni ruski tip literata, ki je vedno češče obenem politik, agitator, revolucionar. Med rusko inteligenco in marksizmom n. pr. je drugačna zveza, kakor pri nas. Uvod bi moral podati kaj o tem, zato pa bi si bil avtor lahko prihranil poglavje 12. in 13. od Kanta do Infantina. To poglavje spada v uvod, tam si moramo »ogledati v beglem pregledu ogrodje nemške kritične filozofije in francosko socialno misel«, — ali pa niti tam, ker bi sicer bilo v nadaljevanju potrebno, da nam dr. Prijatelj da poleg Fichteja in Fourierja tudi še kedaj Marxa in ne samo njega. Res, pregled ruske literature ti že pokaže, da nimaš opravka z ono literaturo, skoraj bi rekel »nedolžno«, kakor jo ima »zapad. Na svetu ni literature, ki bi bila tako izpremešana s filozofijo, politično ekonomijo, državno vedo, kakor ruska. Toda zgodovina ruskega slovstva ne more in ne sme biti obenem zgodovina filozofije od Spinoze do Bergsona, niti kurbus politične ekonomije od Colberta do Milla, Lista, Marxa in elektikov, niti zbirka državniških teorij in politikov od Machiavellija do Cavourja, Bis-

marcka, Gladstona, Jellineka ali Stolipina. Dvanajsto in trinajsto poglavje zato ne spadata v to literarno in kulturno zgodovino. Ali pa nam je avtor hotel dati zgodovino miselnih problemov v Rusiji, analizo temeljev in razvoja ruske misli, — in »Predhodniki« so že priobčeni uvod tega velikega zasnovanega dela? Ta misel ne bi bila tuja pri kulturnem zgodovinarju Prijatelju. Toda ne, ne le, da bi potem ne bil pričel s Kantemiro, marveč s početki ruske zgodovine, s pokristjanjenjem, tatarstvom, z azijskim, s Petrom Velikim in z občo organizacijo ruske misli, z ono, ki eksistira že pred pisano literaturo. Ne, Prijatelj nam podaja odlomek ruske literarne zgodovine, ne zgodovine občega razvoja mišljenja, iz kterega se je razvila revolucija. V uvodu torej več, mnogo več o posebni zvezi ruske literature z občim mišljenjem, v tekstu pa pri vsakem avtorju posebej, brez prekratkih, preveč »beglih« pregledov nemške filozofije in nekoliko več ko netočnih pregledov francoskih socialistov. Pozneje se avtor tudi ravna po tem.

To ekskurzijo med socialiste bi si bil moral prihraniti tembolj, ker ni že ob Gogolju opisal onega zadušljivega ozračja, v katero je zaprl vso Rusijo Nikolaj I. od dekabristovskega puča (1825) do svoje smrti (1855). Dušil je vse miselno življenje, zasužnjil univerze in literaturo, določal »pota in cilje« omejenim »podaniikom«, življenje je spremenil v službo v kasarni in je zastražil s kopico predpisov, ukazov, s četo žandarjev, policajev, cenzorjev in ogleduhov. Za tem kitajskim zidom pa se je pasla ignoranca, hlimba, samovolja, nered, surovost, podkupljivost. Iz kakšnega tla zraste »Revizor«, kje so mogoče »Mrtve duše«? Ta opis mrtve, ubite ruske duše pogrešam pri poglavju o očetu ruskega realizma Gogolju, čigar srce je bilo bolno te domovine, domovine Nikolaja I., zgrajene s programom »En car, en bog, en narod« na temelju samodržavija, pravoslavija, »narodnosti«. Cenzuro, ki je bila le del tega mrtvila, nam avtor kratko pa točno oriše v drugem poglavju »Kritika pred Bjelinskim«. Ta opis je klasično pregnanten, z vsemi vrtilinami Prijateljevega sloga.

Vsaka beseda več bi bila odveč, tako je z nekaj izvajenji in tremi citati Benkendorfa in Uvarova ta cenzura naslikana v borniranosti, ki nam je skoraj neumljiva, nemogoča.

Za očetom ruskega realizma prihajata oba voditelja zapadnjakov, Bjelinski in Hecceen, prvi kritik, drugi politik. Vmes so slavjanofili.

Od redkobesednega uvoda in nekam suhoparnega Gogolja preko rastočih »kritikov« v tega Bjelinskega! To raste, raste, melodika izprva monotona, prihaja čimdalje življa, čimdalje glasneja. Prijatelj se vedno bolj pogloblja v snov, ki se je je lotil morpod kakšnim vojnim vplivom, in v poglavju o Bjelinskem je kakor orgljar, ki je prej nekoliko černo prebiral tipke, sedaj se je pa razigral in prebira vse registre ter se prisili pod vpliv svojega slikanja, nizanja problemov, dušnih borb in — miselnega razvoja večne Rusije. Cela generacija trpi, išče, se bori, in ob Bjelinskem gledamo to nastajanje, čuti mo to muko, se poglobljamo v probleme, kakor da čitamo roman. Prijatelj je zopet našel sebe in se prekosil.

Opis slavjanofilov je za povsem neinformiranega bralca zopet nekoliko premalo izcrpen. O Homjakovu bi bilo trebalo reči mnogo več, in vsekakor tudi mnogo o nasprotniku Solovjevu in njegovem spisu »Slavjanofilstvo in njegov razkroj«. Poglavje o slavjanofilih je brez omebe tega Solovjevega spisa nepopolno, vključno temu, da je Solovjev mlajši in ne spada med predhodnike in idejne utemeljitelje realizma, vsaj ne starejšega (naturalizma). Vendar ga je v poglavju o slavjanofilih treba omeniti, ker je pokazal predhodnike in idejne utemeljitelje slavjanofilov, namreč de Maistra, Bergereta, Rückerta. Gotovo je tudi, da je religija tvorila ako ne koren, pa vsaj z narodnostno idejo skupaj korenino slavjanofilske miselnosti, četudi trdita Aksakov in Solovjev drugače. Masarykove tozadevne trditve, citirane po »Russland und Europa, I«, v češkem izdanju istega dela pa nisem našel (»Rusko a Evropa, I., Druhý díl: Črty k ruské filosofii dějín a náboženství. První část. X. Slavjanofilství: Mesianism pravoslavné theokracie. Slavjanofilství a panslavism.« Str. 292 do 322. Nemeškega

izdanja za primerjavo s češkim originalom nimam). Sicer je pa Homjakov smatral »narod za izraz verske istine« in je neprimerno ostreje ko Kirjejevski filozofskega izdelal bogoslovni program slavjanofilov. Zakaj ni tu omenjen Katkov?

Čim pa se obrnemo od slavjanofilov k zapadnikom, oživi Prijatelj zopet, kakor prej v poglavju o Bjelinskem. Takoj nam naslika nasprotje med strujama; slavjanofili, — nemška misel, nemška romantična filozofija, na drugi strani francoska socialna misel, ali bolje, »socialno-bojna četa z nemško izsolano mislijo in francoskimi gesli«. Nič več mistično-duševnega tavanja, ampak naučni pozitivizem. Med tvorci obeh struj, dokler še nista bili izoblikovani, po zaključkih svojega umovanja in učinku kritike Rusije pa bolj zapadnik je Čaadajev. (K opazki pod črto o reakcionarni smeri Čaadajevi pri Masaryku: Na str. 290, češkega izdanja pravi M.: »Čaadajev soglašja s slavjanofili v temeljni tezi, da mora družbo in njen zgodovinski razvoj predvsem razumevati naboženski.« To je nekoliko drugače, ko trditev, da bi bila religija glavni koren ali centralna ideja slavjanofilstva. Na str. 291 pa: »Čaadajev se je tako približal programu oficialne teokracije« itd., ne pravi pa v celem poglavju o Čaadajevu nič o restavracijski in reakcionarski politiki svete aliance, čeprav to poglavje potrjuje navedbo, da negira Masaryk rusko obče mnenje o Čaadajevljevem misticismu. Bržčas gre za precejšnje razlike med češkim in nemškim tekstom Masarykovega dela). Sledi obširna analiza Čaadajevljevih idej, kakor je nisem našel nikjer drugje. Čaadajev je pričel delo borbe proti slavjanofilom, ne le s svojo kritiko, s svojim mesijanizmom, ampak s svojim katolicizmom. Zanesel je med nje razkroj, dokler jih ni Solovjev ubil. Slavjanofili so izginili sredi med carskimi centralisti reakcionarji na eni, med zapadniki, socialisti, revolucionarji na drugi strani, slično kakor pri nas Strossmayerjevci med reakcijo in napredno demokracijo, — tako, da mnogo pred revolucijo že skoraj niko ni več poznal idej Homjakova ali Aksakova, kamoli Kirjejevkega. Mesto njih se je z ogorčenjem imenovalo

ime velereakcionarca Katkova, na nasprotni strani pa Hercen in oni, ki prihajajo za njim.

Naj dodam tu nekaj misli iz Hercenovega predgovora k Grigorovičevim »Ribičem« (nemško izdanje, Hoffmann & Campe, 1859, Hamburg) o ruskem realizmu in njega predhodnikih:

»Ta roman je zelo realističen in neposredno sledi romanu zanikanja, ironije, protesta, morda sovraštva. V tem vidim simptom velike premembe v smeri mišljenja. Kakor veste, so v Rusiji od pričetka poevpropljene literature, torej od srede osemnajstega stoletja, nosili roman, komedija in celo fabula izrazit značaj trpke ironije in jedke kritike, ki jo je le cenzura krotila...

Ruska literatura t. j. moderna posvetna literatura se je razvila v plemiški manjšini, po Petrovi revoluciji ločeni od ljudstva. Čudna je bila eksistenca tega razreda tužcev sredi naroda iste rase. Mesto domovine smo imeli državo, za njeno moč in slavo smo delali in istočasno teptali njene temelje v prah. Seveda je izhajalo to stanje iz zgodovinske nujnosti, in je pomenilo celo relativen napredek, toda o tem sedaj ne govorimo. Opozarjam vas na zmedo, ki je iz tega stanja sledila v vseh družabnih panogah; na žalostne in smešne kolizije, ki so iz nje nastajale. Patrijarhalizem in birokratija, bizantinizem in germanizem, mongolska kasarniška brutalnost in filozofija osemnajstega stoletja, gigantska država, pa v njej nobene osebe razven imperatorja. Med civiliziranim razredom in ljudstvom popoln prelom, druga obleka, drug jezik, druge ideje, izkratka, to sta dve različni Rusiji. Ona druga Rusija je enolična masa, konglomerat individijev, discipliniran pod imenom regimentov. Mir in plemstvo si stojita že več ko stoletje nasproti, ne da bi se razumela. Ena Rusija je fina, dvorska, vojaška, stremi v središče, obdaja tron in izkorišča drugo Rusijo, ki dela na polju, je raztresena po vaseh, kmečka in brezpravna. Med obema posreduje činovnik, ki je manj surov kot plemič, zato pa več krade. Najgrši tip, ki si ga moreš misliti...

Izobražena manjšina je nekaj časa sledila triumfatorskemu vozu Petra I. Vendar to ni moglo dolgo trajati.

Neodvisni resni duhovi so kmalu razumeli anomalijo takšnega stanja, ki je docela provizorno, in ker niso imeli drugačnega orožja proti kričečim disakordom, samovolji in neskladnostim z leve in desne, so pričeli opozicijo ironije, bičanje družbe, polno grenkobe, brez pardona in sentimentalnih izgovorov...

Ta prelom med rusko literaturo in življenjem pa ni bil takoj v prvem trenutku tako popoln in tako strupen. Ko se pa je po revolucionarnem pokusu l. 1825 vlegel megleni Nikolajev sistem na vsak miselni pokret, se je molčeč koncentriran obup zmešal s smehom in iz cenzurnih vrzel je za-režala drugačna boleost. Literatura te epohe pričanja s slavnim pismom Caadajevim, ki je pretreslo vso Rusijo (»Du développement des idées révolutionnaires en Russie, London, 1853). Pričeli so se iskati, tipali so sem in tja, poskušali z zgodovinskimi in npravnostnim romanom... dokler se nista pričeli iz te negotovosti odražati dve določnejši smeri. Pojavi se tip mladega moža, ki je poln plemenitih stremiljenj, toda zlomljen, da beži, se skrrije, umre, ker je odveč, nepotrebno, nekoristno bitje. To je mlada duša preganjana, ponižane, tepene garancije, ki beži iz neumljive sedanjosti v nek oddaljeni ideal.

Ta idealni človek se vedno obrača tja na zapad, med svojimi pa ostaja tuj. Toda prišel je čas, ko se oglasi tudi Rusija siromakov, zatirancev, seljakov,... Pepelčica je stopila v plesno dvorano. Dolnja struja je pričela prevladovati...

Čudno je, da ni edina stranka, ki si je pred vsemi nadevala narodno ime, ničesar pripomogla k temu nastajanju..., ker sploh ni poznala pravega naroda, ampak si ga je bila le skonstruirala.

Kadar pride čas, da je ideja dozorela, te potegne za seboj, predno si nanjo pomislil. Turgenjev...

V Grigorovičevih »Ribičih« najdeš že drugega neprijatelja, ne več veleposesnika s svojimi privilegiji ali šikanoznimi izkoriščevalci. Tu že gledaš borbo med frugalnim poljedelskim patriarhalizmom in med buržoaznim proletarcem, ki dela v mestih, v tvornicah, in živi pokvarjeno vagabundstvo...«

Tako je Hercen kratko in pregnantno ocenil svojo dobo, prehod v dobo realizma, radikalizma, anarhizma, najprej zgolj miselnega, potem revolucionarnega. Tu so že svoje kali poglne struje, ki so se pozneje zvile v današnji smrtni vrtnec. Pogoltnil je avtokracijo, — in mnogo drugega. Qui vivra, verra.

Oddelek »Hercen« v Prijateljevi knjigi je monografija zase. Primerjam jo z istodobno biografijo Hercenovo iz peresa boljševiskega publicista, sedaj že pokojnega odličnega revolucionarja Steklova. Kakor primerjam, in kakor vidim razlike v izhodiščih, — Prijatelj literarni in kulturni zgodovinar, Steklov propagandni publicist zmagovitega proletariata, — in kakor se Steklov trudi, da bi svojega junaka »opravičil« pred »novim« ali »ruskim« marksizmom in ga vrstil po resnični zaslugi med prvobojevnike za rusko osvobojenje, — je Prijateljeva monografija o Hercenu ob skoraj enakem obsegu širša, globlja, točnejša in boljša, predvsem vsebinsko neprimerno obsežnejša, ilustrativna ne le za moža, kakor Steklovljeva, ampak za vso dobo. Nedostatek prvih poglavij knjige je bogato nadomeščen v tem njenem samostojnem drugem delu. S Hercenom smo uvedeni v sredo nove Rusije, in često že posegamo i preko realizma, preko Turgenjeva, Gončarova, že v dobo Bakunina, Černiševskega, Dobroljubova. Zanimiva je tudi primera Prijateljevega Hercena z Masarykovim. Pri Prijatelju točna, minuciozna analiza beletrističnega realizma in pogojev razvoja Hercenove literarne, literarnozgodovinske in kulturnozgodovinske osebnosti; tu prednjači analiza »avtonomije človeka«, njegovega rodbinskega nastanka, življenjske usode in problemov, kakor verska mistika, žena, spol, rodbina, »Kdo je kriv?«, »Vive la mort!« Feuerbach in Heglova levica so tuji. Šele, ko prikipi nikolajevska reakcija na višek, in ko pada Sevastopol, zadoni Hercenov »Zvon«: »Vivos voco!« Šest let doni, potem počí. »Z onega brega« ni več povratka.

Masarykov Hercen je sestavljen. V njem se križajo prvinke Proudhon, S. Simon, Bjelinski, Homjakov, Kirjejevski, Caadajev, Bakunin, Černiševski, Feuerbach, Stirner, Comte, Hume, pa

tudi de Maistre. Cel vrtinec! Ta Hercen bi rad spravil v sklad Rusijo z Evropo, revolucijo, individualizem, napredek, vero, spoznanje, liberalizem, ideale, državo, narodnost, mir, carja, vseslovanstvo, mesijansko idejo, in ostane, revolucionarni aristokrat, na polu pota. Prijatelj Hercen, tako analiziran po kulturnozgodovinski, beletristični in čustveni strani, ni tako preiskan po filozofsko-spekulativni, kakor Masarykov, a nam je bližji in — bolj sklepčen: »Hercen ni izgubil vere v socializem, izgubil je samo vero, da bi socialistične ideale mogel kedaj udejestiti zapad.« Odtod njegova nova koncepcija, »narodničestvo«, ki temelji na veri v Rusijo in ga reši obupa. Kdo se ne spomni Blokove »Rusije«, edine, ljubljene še bolj sedaj, ko je razpeta na križ? Toda Boris Čičerin vstane in obtoži: »Ni dovolj, ljubiti! Treba vršiti svojo nalogo!« Boris Čičerin je zapadnoevropski demokrat, ki odklanja nihilizem prav tako, kakor avtokracijo. Toda Čičerin ni spoznaval brez Hercena.

Prijateljevi »Predhodniki« uvajajo v sredo ruskega razvoja. Dobili smo vendar enkrat, kar bi bili morali imeti že pred 30 leti, — prvi in dober priročnik moderne kulturne zgodovine ruske, I. del, ali uvod. Slediti mu mora, mora, kmalu nadaljevanje: II. Ruski realizem od Turgenjeva do Narodnikov, III. Dostojevski — Tolstoj. IV. Od pesimizma do futurizma, umerjenega realizma, kaseriranja literature in — novih potov nove Rusije, kjer je danes na oko še zopet vse tako, kakor je opisal Hercen pred 100 leti: »Novo krčena seča poleg groba, včeraj poleg jutri, naporno klitje poleg težke borbe s smrtjo. Tu še diši po svežem apnu, nič še ni dograjeno, nikjer še ne moreš v stanovanje, povsod leži gradbeni les in gole stene, — tam pa še smrdi po gnilem, vse propada in se ruši, nikjer ne moreš več stanovati, povsod vidiš le podrtijo.« Do konca prehodne dobe, — za njo pride doba velike krize, o kateri pravi Dostojevski l. 1878: »Vsa Rusija je takorekoč pri kraju, nihaje koleba nad prepodom.« Toda v »Besih« že govori o »novi veri, za katero se javlja toliko borcev«, pa če je med njimi tudi mnog Sigaljev, — Rusija bo zmagala:

»Mi Rusi smo mlad narod, živeti šele pričenjamo, čeprav nam je že nad 1000 let. Toda velika ladja treba da plove v globoko vodo.«

Drugo izdanje »Predhodnikov« bo v eni ali drugi podrobnosti dopolnjeno, nekatere stvari izpuščene. To pa ni bistveno. Bistveno je, na kar je avtor z vsjo pravico v zaključku opozoril: Kdor mi je vsaj nekoliko pazljivo sledil, uprav vidi, kako je Rus vse teorije preživljal, ne lahko in sub specie aeternitatis, kakor Nemeč, ne »schlafmützig«, ampak v vzgonu mlade rase, ki čuti v sebi poslanstvo: Roditi novega človeka. Kako se ta mučni vzgon stopnjuje v krizo, to nam mora prof. Prijatelj še podati. Od njega to pričakujemo. Od drugod pa mora priti še slična analiza ruskega marksizma, ruske politike, ruskega političnega, ekonomskega in filozofskega hiliazma, ter najnovejše »krize vseh kriz«, razpotja, na katerem se prevrednočajo vse dosedanje revolucijske uničevalne vrednote v ustvarjajoče, organizatorne. O tej ruski krizi moramo vedeti mnogo, mnogo več, ker pričanja ž njo nova doba sveta. Doživeli smo prelom v duši sveta, in sedaj iščemo svoje poslanstvo.

Tiskovna zadruga je knjigo opremila okusno, v znani solidni obliki zbirke »Pota in cilji«. V novi nakladi, ki bo prej ali slej vendarle potrebna, naj katerikoli avtorjev sotrudnik doda potrebni register imen. Upajmo, da ne bomo predolgo čakali na novo naklado, — ne radi avtorja ali založbe, ampak radi bralcev, ki naj bi prvo čimprej razgrabili. Vivos voco.

Dominik Stříbrný: **Simon Gregorčič**. (Tiskovna zadruga, Ljubljana, 1922. »Pota in cilji«, zv. 10.) Monografija o »Goriškem slavcu«. Nas zanima tu ono poglavje, ki klasificira Gregorčiča kulturnozgodovinsko in ga obenem vspejra z avtorji drugih narodov. (Str. 128 et sequ.) Morda se pa le prične analiza naše sodobne dušnosti, potrebna nam, da jo moremo šele, potem sintetizirati? Seveda nam podaja ob Gregorčiču esej te analize — Čeh. Tega ne pozabimo! Ceterum censeo: Čeha vsaj imamo v prevodu, ko sami nismo zmogli originala. Toda bolje išta...

Prešern — ž njim pride romantika. Mojster jezika, iluzionist estetskega značaja, aristokratski individualist, entuzijast artizma, globok mislec, sijajen poet, izreden umetnik. Toda njegova pesem zveni v prazno. Prehitel je čas, kršil logiko razvoja, ker ima slovenski kulturni napor do leta 1848. pedagoški, preporditeljski cilj. Doba nima posluha za absolutno, individualistično umetnost, njen klasik je Jovan Vesel, slab mislec, napetoličen retorik, šušmar, grmeč rodoljuben pašos. Literarni naraščaj šele prične Prešerna spoštovati, vendar proklamira za vodilno načelo mesto subjektivizma in artizma utilitarizem in socialnost, tradicionalnost, nacionalna romantiko. Njen glavni borec Levstik. Znanstven, analitičen duh. Stritar od strani Vesela, odkrije Prešerna, postane glasnik liberalizma. (Ta trditev je glavna zmeta vseh naših kulturnih zgodovinarjev. »Naš liberalizem razven imena ni poznal ničesar, kvečjemu parafraze mariborskega Carnerija in uvodnike »Neue Freie Presse«. Liberalci so bili hrvatski Strossmayer, globetrotter dr. Turner, in kakšen tih izobraženec, slovenski literati in tvorci kulture pa ne, — kvečjemu so bili bled odsev liberalizma.) Stritar je didaktičen lirik, formalist, akademik.

Vpliv zapadnih literatur — neraziskan!

Moderna prihrumi, polna novih gesel, se vrne k rodni grudi, z evropskim mišljenjem.

Od nje preostane Župančič, z velikim idejnim obsegom, globokim čustvom, učitelj altruizma, voluntarizma, prerok harmonije, vere v sebe. Veliki idejni in formalni vladar na Parnasu.

Drugi vladar je bil Aškerc, epik, nacionalist-voluntarist, evropskega obzorja. Slovenski Vrchlický. Obenem borec misli, slovenski Machar. (Morda jedina izjema, t. j. pred prelomom stoletja edini slovenski resnični slovenski liberalci). Na to sledi klasifi-

kacija Gregorčiča: Pesnik svojega naroda.

Čeh nam je torej dal kratko pregledno analizo »predhodnikov in idejnih utemeljiteljev našega realizma«, ali vsaj poizkus. Mi smo doslej imeli le »Kersnika in njegovo dobo«. Na vse drugo še čakamo.

Tudi po formalni strani ima »Gregorčič« vse vrline dobre, kratke, točne monografije. »Tiskovno zadrugo« vsaj imamo, če že ne dovolj avtorjev. Skoda, da je Štřibrný umrl...

France Goršič: »Socialna zaščita dece in mladine.« Ta spis je izšel, tudi v »Tiskovni zadrugi«, kot 9. zvezek Zbirke političnih, gospodarskih in socialnih spisov, razpravlja o zaščiti sirotne in moralno zanemarjene dece, mater in dojenčev, o organizaciji obče zaščite v kraljevini in v Sloveniji, o enotni organizaciji v celi državi, o mladinskem sodstvu in o sodelovanju učiteljev pri državni zaščiti dece in mladine. Delo je pisano z velikimi poznanjem stroke, je lepo instruirano z vsestranskimi podatki, včasih pa motijo nekatere sicer nenavadne jezikoslovne posebnosti, ki bi bile v prid delu raje izostale. V isti zbirki je izšel 10. zvezek, dr. Josipa Tičarja »Boj nalezljivim boleznim«. Spis hoče služiti v praktične svrhe, obraniti posameznika pred okuženjem, biti pripomoček profilakse in pobijanje okuženja. Obravnavanih je 29 različnih zelo razširjenih bolezni, ki so često epidemične. Priloženih je 17 črnih slik in tri v trobarvnem tisku. Dr. Tičarjeva knjiga je zares odpomogla potrebi in je le želeti, da se razširi zlasti med preprostimi sloji. Izpopolnjuje jo referat dr. D. Bleiweisa-Trsteniškega »O zdravstvenih nalogah socialnega zavarovanja«, izšel v samozaložbi Bolniške blagajne za Slovenijo s programom, kako v okviru naše socialne zakonodaje izvesti organizacijo preventivnega in terapevtičnega zdravljenja.